ORIENTĂRI VALORICE ÎN LITERATURA FRANCEZĂ DE LA MIJLOCUL SECOLULUI AL XIX-LEA

TARABURCĂ Emilia, doctor în filologie, conferențiar universitar

Universitatea de Stat din Moldova, Facultatea de Litere,
Centrul Didactico-Științific Literatura Universală Și Comparată

Le présent article met en évidence l'actualité des principes éthiques, annoncés, étudiés et promus par les écrivains français (Stendhal et Balzac) au XIXe siècle. Il y a presque deux siècles qui nous séparent du milieu du XIXe siècle, période qui succède aux campagnes de Napoléon, inhomogène et agitée de point de vue socio-politique (la Restauration et la Révolution de Juillet, les divergences entre les monarchistes et les républicains, la Révolution de 1848, la Seconde République, le Second Empire français etc.). Cependant, les valeurs générales humaines, telles que l'intégrité personnelle, la compassion, l'altruisme, la sincérité etc., diffusées à travers la littérature française de l'époque, n'ont pas perdu leur fonctionnalité et leur importance jusqu'à nos jours, dans d'autres conjonctures sociales et culturelles, ce qui démontre leur actualité dans les conditions de vie de la réalité contemporaine.

Mots-clés: roman, valeurs, qualités, lecture, littérature française, le "culte de l'énergie", la "Comédie Humaine".

Încă o dată, să aducem un elogiu Cărții și lecturii. Sunt adevăruri comune, dar din acest motiv nu-și pierd din valoare și actualitate. Lectura Cărții este asemenea unei uși deschise, ca invitație spre cunoaștere și educație. Cartea eliberează gândirea creativă, activează resursele imaginației, oferindu-i aripi să zboare nestingherită. Cartea catalizează gândirea analitică, ne obișnuiește să cercetăm, să înțelegem, să luăm atitudine, să discernem, să aplicăm cunoștințele și valorile asumate la realitatea din jurul nostru și, în felul acesta, s-o înzestrăm cu mai mult sens, să-i dăm intensitate prin imagine și culoare, ne ajută să ne formăm și să ne reinventăm. Cartea ne provoacă să gândim în profunzime și să simțim mai puternic, să trăim propriile emoții, să formulăm propriile opinii, dar, în același timp, să ne identificăm, prin trăire, cu alte persoane; deci, lectura operei artistice este și o activitate de dezvoltare personală. În același timp, prin cunoștințele, valorile ți competențele pe care le formează, Cartea ne educă, ne sporește conștiința de sine, ne stimulează

capacitățile de relaționare socială, de înțelegere și de comunicare eficientă cu ceilalți.

Chiar și mult-pătimitele ”liste de lectură obligatorie” din programele de studii liceale și universitare, dacă sunt selectate creativ, explicate convingător și motivate corect, treptat, încetează a fi receptate ca sarcină care cere să fie realizată și, cu timpul, după ce formează capacitatea de a alege de sine stătător, educă plăcerea lecturii, care ne va însoți pe parcursul întregii vieți.

Stendhal ”Roșu și negru”

În anul 1830, perioada Restaurației în Franța, în plină glorie a romantismului, Marie-Henri Beyle, cu pseudonimul Stendhal, publică romanul ”*Roșu și Negru*” care, chiar dacă la timpul său nu prea a fost apreciat (nu atât de cititori, cât de frații de condei), va deveni una din operele de referință ale literaturii franceze și universale. Romanul a avut și un subtitlu: ”*Cronica anului 1830*”, care a sincronizat timpul real cu cel artistic al operei, și prin care autorul, parcă într-un dialog imaginar cu cititorul, anunța un alt tip de literatură care, spre deosebire de cea a romantismului, va prezenta veridic realitatea franceză contemporană: ”… un roman este ca o oglindă plimbată pe drumul mare. Uneori ea îți arată seninul cerului, alteori noroiul din băltoacele de pe drum.” [5, p. 384]

”*Roșu și negru*” este un roman realist social-psihologic în care sunt evidente și elemente ale romantismului. Fiind adept al ”cultului energiei”, Stendhal considera că rațiunea nu exclude pasiunea, personajele pot fi, în același timp, lucide și visătoare, sensibile și cerebrale. Astfel, Julien Sorel, protagonistul romanului, reprezintă un caracter măcinat de porniri contradictorii: detestă fariseii, dar este unul din ei, și chiar dintre cei mai iscusiți, este generos, dar, în același timp, și egoist, arogant, dar și timid (de fapt, duritatea este masca după care își ascunde sentimentul inferiorității), calculat, dar și pasionat, pragmatic, dar și visător, în sufletul său confruntându-se interesele ariviste și sensibilitatea romantică.

”*Roșu și negru*” este un roman de formare, dezvoltare și afirmare a personalității, un roman despre ”mari speranțe” [3] și ”iluzii pierdute” [2] (dacă să apelăm la titlurile altor opere de referință de la mijlocul secolului al XIX-lea”). Prin Julien Sorel este prezentată drama unei întregi generații de tineri cu calități deosebite, cu o remarcabilă energie și conștiință de sine, cărora Restaurația franceză le-a tăiat toate posibilitățile de a se afirma pe cont propriu și prin mijloace oneste.

Julien, fiu de dulgher, se deosebește de familia și de mediul său care apreciază, în primul rând, munca fizică grea; el este înzestrat cu o minte capabilă să cugete, iubește să citească, cunoaște latina și istoria. Această deosebire de ei, nu i-o pot suporta nici tatăl, nici frații care îl disprețuiesc. Încă de copil, Julien înțelege că diferența generează ură. Într-un fizic prea

delicat, și din acest motiv ”pirpiriu” pentru țărani, trăiește un caracter hotărât cu o voință și un orgoliu puternice, trăsături ce-l vor determina să-și dorească să se rupă *cu orice preț* de mediul său. Julien știe ce vrea: să facă avere și să se afirme în așa-zisa înaltă societate. Iar asta însemna, la început, să plece din locul de baștină pe care-l ura, care-i îngheța imaginația și-i inhiba energia. În pofida originii sale umile, are mai multe calități prin care ar fi avut șansa să reușească. Este activ, muncitor, inteligent, perseverent. Problema constă în faptul că a hotărât să profite de alții pentru a urca pe treptele sociale și, în primul rând, de femei

Pentru a se autoafirma și a parveni, a învățat să se acomodeze, devenind ipocrit, pragmatic, egoist, trăsături pe care și le-a cultivat pentru a corespunde moravurilor societății. Maestru în arta ipocriziei îi este Tartuffe, personajul lui Moliere, al cărui rol de a manipula și a te prezenta așa cum doresc să te vadă ceilalți, l-a învățat pe de rost. De fapt, ca caracter, este scindat între calitățile sale inițiale și ambițiile egoiste, alimentate de un orgoliu exagerat. Cu aceste calități, dacă s-ar fi născut puțin mai devreme, pe timpurile mai democratice, cele ale lui Napoleon (idealul lui Julien), ar fi făcut carieră onest, însă în condițiile Restaurației, la un pas de a accede în înalta societate, este oprit și ajunge pe eșafod.

Din prima sa copilărie își dorea să fie militar; de mai mulți ani, în fiecare zi își spunea că, dintr-un simplu locotenent lipsit de avere, Napoleon, unicul rege, a cărui amintire poporul a păstrat-o, a cucerit lumea doar cu propria energie și voință, și acest adevăr îl consola în nefericirea lui. Dar, a realizat că, într-o societate care apreciază aparențele, în care guvernează interesul personal și vanitatea seacă, care consideră judecata proprie un viciu și te impune să urmezi orbește autoritatea, pentru a face carieră trebuie să te adaptezi. Din aceste considerente, Julien decide că va fi preot, chiar dacă vede fața adevărată a clerului și nu simte chemarea lui Dumnezeu. Doar în momentele de confesiune proprie recunoaște că, fiind furată de la cei oropsiți, averea spre care aspiră prin mijloace oportuniste îi v-a păta sufletul. În același timp, ca om al energiei, se regăsește doar în efortul permanent de depășire a propriilor limite. Din acest motiv, chiar dacă i s-ar propune metode comode de dobândire a capitalului, va refuza mediocritatea stabilă a unei bunăstări asigurate, aceasta contravenind măreției pasiunilor ce-i zbuciumau sufletul ambițios care se compara cu Bonaparte.

După ce posibilitatea de a parveni prin căsătorie i-a fost împiedicată, după ce, pentru a-și reafirma onoarea, unica avere care, după cum crede, într-adevăr îi aparține, a considerat că este dator să se răzbune pe acea care i-a pus-o în joc - de-acum la închisoare - știind că va fi condamnat la moarte, Julien, despre care autorul spune că întreaga-i viață nu fusese decât o lungă pregătire pentru nefericire, în mod paradoxal, dar, în sfârșit, se vindecă de

egoismul său, de preocupația de a nu fi ridicol în ochii altora, de ambițiile sale nemărginite, nu mai joacă roluri, devine liber și sincer, chiar, într-un fel, fericit. Începe să aprecieze plăcerile mărunte, ziua de astăzi și nu-l mai interesează ce cred ceilalți despre el, descoperă arta de a se bucura de viață; vede valoarea ei adevărată doar atunci când știe că sfârșitul e atât de aproape.

”*Roșu și Negru*”, actual și astăzi, peste aproape 200 de ani de la apariție, este și un roman despre felul în care societatea, dorind să păstreze aparențele, îi pedepsește pe cei care îndrăznesc să fie diferiți, liberi și sinceri, pe cei care spun adevărul așa cum este el, așa cum a făcut Julien Sorel în finalul operei, chiar dacă în felul acesta aproape și-a semnat singur sentința de moarte și societatea a pedepsit plebeul răzvrătit. În același timp, este și un roman despre faptul că după ”crimă” vine și ”pedeapsa”, că ”scopul *nu* scuză mijloacele”: avantajele obținute prin metode lipsite de scrupule, mai ales dacă acestea aduc suferințe altor persoane, se pot întoarce împotriva ta; pacea în suflet e mai valoroasă decât alimentarea vanității și a orgoliului exagerat, acestea te macină și te seacă din interior și în acest caz prețul pe care-l vei plăti poate fi mai mare decât rezultatul pe care-l pretinzi. Pentru a simți plăcerile obișnuite ale vieții trebuie să fim mai firești, deoarece doare atunci când înțelegem prea târziu că am fost fericiți. E trist și atunci când, asemenea lui Julien Sorel, experiența de viață ne aduce la concluzia că în această lume ”*fiecare-i pentru sine*” [5, p. 206]. Poate ar fi cazul să ne întrebăm dacă problema nu e în noi înșine; atunci schimbarea tot de la noi ar trebui să înceapă: de atitudine, de raportare la ceilalți, de ierarhizare a valorilor.

Drama lui Julien Sorel sugerează că, atunci când nu crezi în oameni, îi disprețuiești și/sau îi utilizezi pentru profit personal, atunci când joci roluri, schimbând măștile în funcție de decor, poți uita cine ești cu adevărat; de asemenea, că dependența permanentă de aprecierea ”publicului” nu îți permite să fii sincer și în pace cu tine: e distructivă, în primul rând pentru noi înșine, dorința de a părea cine nu suntem, rolul lui Tartuffe ne stoarce de conținut.

Honoré de Balzac ”Gobseck”, ”Taica Goriot”

În anul 1830 Honoré de Balzac, acel care s-a declarat ”secretarul societății franceze”, publică nuvela ”*Cămătarul*” cunoscută astăzi cu titlul ”*Gobseck*”, ea fiind una din primele sale opere de succes semnate cu adevăratul său nume. Chiar dacă a fost creată până la ideea ”*Comediei umane*”, autorul o include, ca și pe toate celelalte opere ale sale de după 1829, în acest grandios proiect literar pe care îl numește astfel, parcă concurând ambițios cu marele Dante, și care cuprinde aproape 100 de opere, povestiri și romane, dar care a rămas nefinalizat, deoarece Balzac planifica să mai scrie vreo 40, astfel încât compartimentele ”studii filosofice” și ”studii analitice” să fie la fel de bine dezvoltate ca și cel întitulat ”studii de moravuri”.

Pentru povestirea ”Gobseck” Balzac folosește tehnica ”textului în text”, a istoriei incluse într-o altă istorie. Acțiunea propriu-zisă a operei nu se află în cel de la suprafață, acesta fixând o situație aproape statică, o conversație în salonul vicontesei de Grandlieu, în timpul căreia avocatul Derville îi dezvăluie acesteia dedesubturile istoriei de familie a tânărului conte Ernest de Restaud, de care e îndrăgostită Camila, fiica vicontesei: în urma aventurilor amoroase a mamei lui, în special a celei cu Maxime de Trailles, aceasta a fost pe punctul de a-și ruina familia. Astfel, actorii principali ai acestor întâmplări nu se manifestă în timp real, nu apar ca personaje care acționează nemijlocit, istoria lor fiind relatată de un narator, participant la acele evenimente.

Una din particularitățile operei lui Balzac sunt personajele recurente care ”călătoresc” dintr-o operă în alta, realizând, în felul acesta, efectul de perspectivă și fortificând unitatea întregii ”Comedii umane”. Din ”Gobseck” în alte opere vor pelerina și își vor completa istoria mai multe personaje tipice, printre acestea fiind cămătarul Gobseck, avocatul Derville, Anastasia de Restaud, Ernest de Restaud, Maxime de Trailles, moș Goriot ș.a. Deci, povestirea ”Gobseck” e importantă și ca deschizătoare de planuri, sursă inițială la care prozatorul va reveni pentru a prelua personaje și a dezvolta istorii. Personajul central, evreul olandez Jean-Esther van Gobseck, care aici nu este un personaj ”activ” al acțiunii, ci unul dintre acei despre care se povestește, va reapărea în astfel de opere, precum ”Iluzii pierdute”, ”Moș Goriot”, ”Strălucirea și suferința curtezanelor” ș.a.

Este de remarcat faptul că istoria Anastasiei de Restaud, până la căsătorie – Goriot, mama contelui Ernest de Restaud, este dezvoltată în una dintre cele mai cunoscute opere balzaciene, romanul ”Moș Goriot” (1835), valoros și prin faptul că, anume lucrând la el, autorul are ideea ”Comediei umane”. Ambele, ”Gobseck” și ”Moș Goriot”, vor fi incluse în primul ei compartiment, întitulat ”Studii de moravuri”, în subdiviziunea ”Scene din viața pariziană”. Ambele cercetează și reproduc strălucirea aparentă și abisurile moravurilor societății franceze din perioada Restaurației când guvernează Măria Sa - Banul, acesta fiind, în aprecierea lui Balzac, marele motor al vieții, perioadă când bogăția justifică totul, când, în numele banului, se distrug familii și se corup instituțiile de stat: guvernul, justiția, presa etc., când pentru bani oamenii mint, manipulează, fură, chiar ucid, când se crede că banul poate cumpăra totul, inclusiv demnitatea și sentimentele umane. În același timp, Balzac susține că prin ban poate fi testată natura omului, deoarece, posedându-l, acesta nu doar și nu atât și-o schimbă, cât dezgolește adevărata ei esență.

Moș Goriot, până să se ruineze, plătind datoriile fiicelor, a fost un burghez bogat și respectat: *domnul* Goriot. Acesta le-a ”cumpărat” fetelor soți

din înalta societate, considerând că, în felul acesta, investind foarte reușit banii, le-a dăruit fericirea și și-a asigurat bătrânețea lângă copii și nepoți. Consecințele unei astfel de ”fericiri” le vedem atunci când pentru răsfățatele lui fiice el devine doar o sursă de găsit bani. Considerându-l mult prea modest în raport cu ”lumea înaltă” în care au ajuns după căsătorie, nu le leagă de tată nici un sentiment moral. Nu au simțit nici măcar obligația de a-i fi alături pe patul morții și de a-i însoți sicriul în drum spre cimitir. Acestea sunt rezultatele unei ingratitudini monstruoase care pot apărea în drumul spre parvenire. În povestirea ”Gobseck” Anastasia e pe punctul de a risipi averea familiei pe amanți și a-și lăsa copiii pe drumuri. Ea, ca și mulți alții în situația ei, a apelat la serviciile lui Gobseck, personaj ale cărui trăsături sunt amplificate până la grotesc.

Despre el se presupune (din cele relatate de către Derville) că în trecut a văzut și a trăit multe, ridurile de pe fruntea lui gălbuie păstrând nenumărate secrete despre reușite și căderi, despre bucurii și dureri, despre șanse și posibilități ratate. În prezent este un cămătar care e convins că din toate bunurile de pe pământ există doar unul singur care merită să alergi după el, și acesta este aurul, că în aur este concentrată întreaga forță a omenirii; ”Aurul stăpânește lumea, iar cămătarul stăpânește aurul”. Din acest motiv, chiar și în prezentarea chipului acestui personaj, autorul accentuează culoarea aurului. Avocatul Derville îl caracterizează ca pe un ”om prefăcut în aur”, ”om-bancnotă” care în loc de inimă are o bucată de metal, ”om-automat”, ”om de genul neutru”, cu o expresie a feței inflexibilă, lipsită de orice emoții și sentimente (cu excepția pasiunii pentru avere și pentru strategiile de a o dobândi), inclusiv de atașamentul pentru familie. Patima pentru bani l-a dezumanizat, el devenind parcă un idol de aur pe care jertfele l-au numit *taica Gobseck*.

La prima vedere pare un bătrân ca mulți alții, chiar insipid, dar, în realitate, este subapreciat, el fiind asemenea unui păpușar care, de după scenă, trage de sfori și urmărește comedia umană: mizeria și opulența ei, mărirea și căderea. Este unul dintre puținii care, din umbră, prin puterea banului, conduc și stăpânesc societatea: dictează legi, decid guverne, manipulează opinii etc. Prin biroul lui s-au perindat sute de clienți, fiecare cu secretele și drama sa. E singur, însă singurătatea nu-l apasă, dimpotrivă.

Ocupația sa preferată, cu excepția celei de cămătar, este ca din propriul birou să urmărească și să se implice în marea tragicomedie a vieții, planificând mișcări și influențând rezultate, ocupație care e atât de captivantă, deoarece actorii nu interpretează, ci trăiesc aceste ”comedii umane”. De privirea lui nu se ascunde nimic; cunoscând atâtea secrete, urmărind atâtea căderi, este un sceptic și un cinic, lipsit de orice iluzii. Într-o discuție Gobseck îi spune lui Derville că stăpânește lumea fără a ieși din propria casă. În același

timp, este semnificativ faptul că în descrierea sa, în ce privește aspectul fizic, Balzac de câteva ori îl compară cu Voltaire, figură remarcabilă nu doar în literatura, ci și în filosofia universală, cunoscut și prin modul său de gândire ironic și paradoxal. Gobseck împărtășește filosofia sa de viață doar cu avocatul Derville, care a ajuns să creadă că în personalitatea cămătarului coexistă două esențe: una de mizerabil și cealalta de filosof.

Spre sfârșitul vieții avariția lui Gobseck capătă dimensiuni grotești, transformându-se în obsesie. Din cămătarul-filosof care se distra urmărind, prognozând și regizând moravurile societății corupte și servile, rămâne doar zgârcitul fără de margine care își păzește averea și caută ș-o înmulțească cu orice preț. Acesta acceptă absolut tot ce i se oferă ca plată sau gaj pentru servicii, păstrează și nu vinde, temându-se să nu piardă vreun bănuț. Casa lui Gobseck, (așa cum a găsit-o Derville după ce cămătarul a decedat la vârsta de aproape 90 de ani) s-a transformat într-un respingător depozit în care putrezea și răspândea miasme și viermi o cantitate enormă de produse alimentare. Mai ales în această, ultimă, transformare a sa Gobseck completează lista avarilor pentru care averea, banul, au devenit valoare în sine, aliniindu-se în același rând cu Felix Grandet (”Eugenie Grandet” de Balzac), Harpagon (”Avarul” de Moliere), Pliușkin (”Suflete moarte” de Gogol), Costache Giurgiuveanu (”Enigma Otiliei” de G. Călinescu) ș.a.

Plină de tâlcuri, opera lui Balzac ne spune să rămânem oameni în orice condiții ale vieții, să avem curajul de a renunța la ceea ce ne distruge ca integritate, pentru a nu face târg cu propria conștiință, ne sugerează că nu poți construi fericirea personală pe nefericirea altora, posedarea lucrurilor materiale provoacă o stare de bucurie doar pe o anumită perioadă de timp, dar nu aduce sentimentul de adevărată fericire, acesta vine odată cu liniștea sufletească și e dincolo de sfera materialului, ține de căldura și înțelegerea dintre oameni.

Chiar și o carte ne poate dezvălui cât de nedreaptă poate fi viața (și e mai bine ca astfel de lecții să ni le ofere cartea și nu viața însăși), ne poate motiva spre empatie pentru cei ”umiliți și obidiți” [4], pentru acei care suferă singuri și neajutorați, ne poate reaminti să fim mai aproape de părinți, indiferent de faptul cât de „mari„ și de ocupați suntem, deoarece *„... totul se năruie dacă încetează copiii să-și mai iubească părinții”* [1, p. 396].

Prin aceleași teme și valori veșnice, precum prietenia, relațiile de familie și cu alți oameni, omul în societate, integritatea personală, compasiunea, sinceritatea, recunoștința, altruismul ș.a., dar prezentate și interpretate, de fiecare dată în felul său, irepetabil, opera lui Stendhal și cea a lui Balzac oferă pilde de viață din care fiecare poate extrage esențe și învăța, ne ajută să ne cunoaștem mai bine pe noi înșine și pe cei care ne înconjoară, să vedem

realitatea din mai multe perspective, să fim mai buni și mai empatici, să fim Oameni.

Referințe bibliografice:

1. BALZAC, Honoré de (1990) - *Eugénie Grandet. Taica Goriot*, Chișinău, Hiperion, 416 p.
2. BALZAC, Honoré de (2016) – *Iluzii pierdute, Vol. I, II,* București, Litera, 313 p., 335 p.
3. DICKENS, Charles (2009) – *Marile speranțe*, Pitești, Editura Herra, 608 p.
4. DOSTOIEVSKI, Fiodor (2017) – Umiliți și obidiți, București, Corint, 446 p.
5. STENDHAL (2014) - *Roșu și Negru*, București, Corint Books, 544 p.